

Diskusie

ŠTEFAN ŠVAGROVSKÝ*

K otázke genézy a konštituovania jazyka juhoslovanských Rusínov (Rusniakov)

Pred druhou svetovou vojnou sa zo slovenských jazykovedcov otázkou jazyka juhoslovanských Rusínov (Rusniakov)¹ nikto podrobnejšie nezaoberal. Len J. Škultéty na prelome storočia glosoval, resp. referoval v Slovenských Pohľadoch o polemikách, ktoré sa začali r. 1898 v súvislosti s touto otázkou.

Roku 1947 akad. A. Mráz, pôvodom juhoslovanský Slovák, navrhol slovenským historikom, jazykovedcom, literárnym a iným kultúrnym pracovníkom podrobnejšie sa zaoberať otázkami súvisiacimi so sťahovaním Slovákov do ich dnešných sídiel v Juhoslávii, pretože, ako to sám zdôraznil, juhoslovanskí Slováci to zatiaľ, z rozličných príčin, vykonať nemôžu.

Ešte ten istý rok odišiel do Juhoslávie J. Štolc a začal tam skúmať všetky slovenské nárečia: stredné, západné i východné. V rámci výskumu východoslovenských nárečí podal aj stručný opis nárečia kerestúrskeho a kucurského Rusínov (Rusniakov).² Toto nárečie na základe rozboru nazval slovenským a osadníkov ním hovoriacich označil za gréckokatolíckych Slovákov. Otázkou ich jazyka označil J. Štolc za „vnútorný problém slovensko-národný“.³

Roku 1965 išiel J. Štolc do Juhoslávie po druhý raz. Prešiel azda všetky rusínske obce, robil si nové zápisy, presviedčal tamojších obyvateľov, že jazyk, ktorým hovoria, je čisté zemplínske nárečie, že sú vlastne východní Slováci, ale jeho misia nemala úspech. Keď J. Štolc krátko nato uverejnil v novinách Nový život dlhší článok *O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii*, do ktorej zahrnul aj jazyk juhoslovanských Rusínov na tom základe, že je to vlastne východoslovenské nárečie, došlo aj k oficiálnym protestom z juhoslovanskej strany.⁴ Táto okolnosť skalila načas

* Doc. PhDr. Štefan Švagrovský, CSc., Katedra ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského, Bratislava.

¹ Používame podobu s diftongom, aj keď sa sami nazývajú Rusnakmi. Svoj jazyk nazývajú „ruski jazyk“.

² ŠTOLC, J.: Slovenské nárečia v Juhoslávii. Kultúrny život, 2, 1947, č. 21, s. 3 a č. 22—24, s. 4.

³ Ibid., s. 4.

⁴ ŠTOLC, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. Nový život (Petrovac), 8, 1965, s. 339—342.

aj vzťah slovenskej a rusínskej komunity v Juhoslávii, keďže spomínané noviny sú oficiálnym tlačovým orgánom juhoslovanských Slovákov.

Pôvodu juhoslovanských Rusínov a ich jazyka sa v novinových článkoch dotkol aj český ukrajinja F. Tichý⁵ a slovenský publicista P. Berta.⁶ F. Tichý uznal Rusínov v Juhoslávii za osobitnú národnosť, odlišnú od slovenskej, ale podobne ako F. Pastrnek pred vyše päťdesiatimi rokmi poukázal na to, že jazyk, ktorým títo Rusíni hovoria, je šarišsko-zemplínskym slovenským nárečím. P. Berta zaujal k otázke juhoslovanských Rusínov veľmi emotívne stanovisko a tvrdil, že juhoslovanskí Rusíni sú nielen podľa jazyka, ale aj podľa národnosti „čistí zemplínski Slováci“.

E. Pauliny, vychádzajúc zo Štolcových výskumov slovenských nárečí v Juhoslávii (ale aj sám robil krátky čas tento výskum spolu so Štolcom r. 1965) zaradil kerestúrsko-kucurské nárečie, ktoré sa po r. 1923 stalo základom spisovného jazyka juhoslovanských Rusínov, do dejín slovenského jazyka ako jeho súčasť.⁷

V ostatnom období sa dostalo značnej publicity jazyku juhoslovanských Rusínov aj v slavistickom svete. V tejto súvislosti treba spomenúť najmä štúdie D. A. Duličenkova,⁸ S. R. Gustavssona⁹ a E. Baričovej.¹⁰ Duličenkova štúdia podáva krátku chronológiu osídlenia Báčky a Srijemu podľa autorovi dostupných prameňov, dotýka sa „slovenských“ a „ukrajinských“ teórií o pôvode jazyka juhoslovanských Rusínov, ale vlastné stanovisko k týmto teóriám autor štúdie nezaujíma. Gustavssonova štúdia je najhodnotnejšia v tých partiách, kde autor opisuje problematiku rusínskej otázky v Juhoslávii po druhej svetovej vojne. Štúdia E. Baričovej, presnejšie jej referát na slavistickom zjazde v Kyjeve r. 1983, snaží sa nanovo postulovať otázku genézy jazyka juhoslovanských Rusínov len na fonologickej báze, ale metóda, akú si na to zvolila, je dosť nepresvedčivá a v mnohom aj celkom rozporná.

Jazyk juhoslovanských Rusínov sa dostal už aj do vysokoškolskej príručky slovenskej filológie.¹¹ Kuriozitou je jeho zaradenie medzi južnoslovenské jazyky. Pravdepodobne sa tak stalo len na základe geografických a nie lingvistických hľadísk.

Naša stať je skromným pokusom osvetliť pôvod a konštituovanie jazyka juhoslo-

⁵ TICHÝ, F.: Rusíni jazyka slovenského. Kultúrny život, 2, 1947, 20, s. 5.

⁶ BERTA, P.: Čriepky z Juhoslávie. Kultúrny život, 20, 1965, 49, s. 2.

⁷ PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Od začiatkov až po Ludovíta Štúra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, resp. 1971.

⁸ Porov. DULIČENKO, D. A.: Stanovnenije i razvitije rusinskogo literaturnogo jazyka v Jugoslavii. Sovetskoje slavianovedenije, 1972, № 3, s. 38—50.

⁹ GUSTAVSSON, S. R.: Rusinerna i Jugoslavien, deras kultur och språk. Stocholms Universitat. Institutionen för slaviska och baltiska språk. Meddelanden, 13, 1975, s. 1—79.

¹⁰ BARIČ, E.: Ruski jazik ošviceni z priznackami zachodnoslavianskikh i vostočnoslavianskikh jazikoch. In: Croatica. Prinosi proučavanju hrvatske književnosti 1983, s. 7—19 (separát).

¹¹ Porov. SUPRUN, A. E.—KALUTA, A. M.: Vvedenije v slavianskuju filologiju. Minsk, Vyšejšaja škola 1981, s. 137—139.

vanských Rusínov vo vzťahu k Slovákom a slovenčine na širšom historickom a filologickom pozadí s využitím niektorých prameňov, ktoré sa doteraz pri riešení tejto otázky neuvádzali.

I. Sťahovanie Rusínov (Rusniakov) do Báčky a Sriemu v 18. storočí

Sťahovanie Rusínov do Báčky, Sriemu, Slavónska a ďalších oblastí dnešnej Juhoslávie súvisí s migračnými procesmi, ktoré sa začali v Uhorsku po r. 1718, t. zn. potom, keď sa Uhorsko definitívne zbavilo Turkov. Správy o sťahovaní Rusínov do ich dnešných sídiel v Juhoslávii sú dvojakého druhu: jedny sú zaznačené v historických dokumentoch, druhé sa opierajú o ústne podanie.

*Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum...*¹² v ktorom sú zaznačené údaje o súpise obyvateľov Uhorska a ich majetku z r. 1720, nám potvrdzuje, že pred uvedeným rokom bolo obyvateľstvo báčskeho Kerestúra, Kucury, Verbasu a ďalších obcí, neskôr osídlených Rusínmi, čisto srbské. Mená obyvateľov spomínaných obcí sú napríklad takéto: Szima Kuczuranin, Miliszar Manojlovics, Radoja Kobilecz, Vaszalia Kereszturacz, Ugris Metkovics, Makszim Golozelanin.

V lexikone J. M. Korabinského *Geographisch-Historisches und Produkten lexikon von Ungarn...*¹³ je zmienka o Kucure a Verbase. Národnosť ich obyvateľov nie je zaznačená. Kerestúr v lexikone nie je uvedený. V atlase J. M. Korabinského¹⁴ sú už zaznačené všetky tri spomenuté obce.

Vo *Vestniku dla rusinov Avstrijskoj deržavy*¹⁵ sa o príchode Rusínov do Kerestúra a Kucury píše: „Naši predkove byša iz hornej Uhorščiny, ktorii hoda 1749 tut prišedšii naselilisia, i to jednii iz nich zaňali pustyňu imenom Kerestur, a druhii — serbskoje (rackoje) selo Kucura. Ale tamošnii serbove doraz po prišestvii rusinov, uľaknuvšesia ot unii, počali žilišča svoja opuskati na tolíko, čto 1776 hoda žadnoho serba tu uže ne bylo, tokmo rusiny s malo maďarami.“

V zborníku F. Pestyho¹⁶ sa o obyvateľoch Kerestúra uvádza tento záznam:

¹² Porov.: *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum...* v spracovaní PETROV, A.: *Predely ugorusskoj reči v 1773 g.* In: *Materiály dla istorii ugorskoj Rusi.* 6. Sankt-Peterburg 1911, s. 323—324. Pozri aj PETROV, A.: *Kogda vznikli russkija poselenija na ugorskoj „Dolnej zemle?“* Sankt-Peterburg 1911, s. 14 (separát).

¹³ KORABINSKÝ, J. M.: *Geographisch-Historisches und Produkten lexikon von Ungarn...* Pressburg 1786.

¹⁴ KORABINSKÝ, J. M.: *Atlas regni Hungariae Portatilis.* Salzniederlagen 1804, mapa č. 20.

¹⁵ Porov. FRANCEV, V.: *Obzor važnejšich izučeníj Ugorskoj Rusi.* Varšava 1901, s. 45.

¹⁶ Porov. *Sborník Fr. Pestyho Helységnevtára — Seznam osád v Uhrách z r. 1864—65 jako pramen historicko-demografických údajů o slovenských a karpatorusských osadách.* Sebral a přeložil A. Petrov. Praha 1927, s. 10—11.

„Kerestur — 500 uniatov ruskej (orosz) reči, 100 gréckokatolíkov Maďarov, 20—25 Židov. Sobášmi a vystahovaním Maďarov stále ubúda. Väčšia časť obyvateľstva má maďarské mená. Podľa tunajších starcov sa ich predkovia za tureckých vpádov vystahovali do severných stolíc, Marmarošskej, Berežskej a Spišskej. Keďže tam nemali rímskokatolíckych kňazov, osvojili si nielen ruský (orosz) jazyk, ale prijali aj gréckokatolícku vieru. Per traditionem si pamätali, že zem ich predkov bola kedysi blízko hradu Báč, v dedine vystavanej v podobe kríža (Keresztur z maď. *Keresztút* — križovatka), a že táto dedina bola samostatná. Po vyhnaní Turkov sa sediaci zo severných stolíc pomaly začali sťahovať do Báčky. Keď nemohli nájsť svoju starú zem (domov), usadzovali sa v rozličných obciach, pokiaľ im toto miesto (t. j. Kerestúr) nepridelila vláda na osídlenie. Všetci odvšadiaľ sa sem sťahovali a prosili úrady, aby ich nová osada dostala staré meno Kerestúr. Stalo sa to za Márie Terézie. Pre osadníkov bol postavený gréckokatolícky kostol, a oni museli prisahať, že sa nikam od toho kostola neodšahujú. Ich odev, zvyky a tance sú rovnaké s maďarskými, len to je zvláštne, že tak muži ako aj ženy pijú veľa pálenky, ba i dvojročným deťom ju dávajú.“ Pod týmto záznamom je v Pestyho zborníku podpísaný notár G. Grozdjak. Ďalší záznam v Pestyho zborníku, týkajúci sa pomiestneho názvu Makovszki sor v Kerestúre, svedčí o tom, že títo osadníci sa neprisťahovali do Kerestúra bezprostredne z niektorej severovýchodnej uhorskej stolice, ale z Makova (maď. Makó) z Čanádskej stolice. O obci Kucura sa v Pestyho zborníku nachádza tento záznam: „Býva v nej srbské a ruské (orosz) obyvateľstvo. Prví obyvatelia boli Srbi. Roku 1749 sa tu usadili Rusíni (oroszok) a niekoľko Maďarov. Od r. 1749 do r. 1800 sa sem postupne sťahovali Maďari z dištriktu hajdukov, r. 1803 Nemci z K. Harty, Vadkerty a z Bavorska a neskôr aj zo susedných nemeckých obcí Torzsi, Szekhegye, Verbasu a Cservenky.“ Tento záznam urobil notár Wundstam.

V dvojzväzkovej monografii o Báčsko-Bodrockej stolici¹⁷ je o Rusínoch tento záznam: „Ak chodíš po strednej Báčke a vidíš postavy strednej veľkosti, zavalité s gaštanovými vlasmi, čo ťa v každej časti dňa pozdravujú „Dáj Bože“, môžeš si byť istý, že sú to Rusíni v bežnom jazyku Rusiaci. Prvá skupina ich sem prišla r. 1744 z okolia Trebišova zo Zemplínskej stolice a usadila sa v Kerestúre, ktorý sa i dnes rusniackym Rímom nazýva. Druhá skupina, pozostávajúca asi z 80 rodín, prisťahovala sa z Abovskej a Boršodskej stolice v rokoch 1765—1767 a usadila sa v Kucure. K zemplínskym i boršodským osadníkom z Makova a okolia sa pripojili i maďarské gréckokatolícke rodiny ako Dorogházi, Böszörményi, Ujfalusi atď., a ktoré žijú dodnes vo svojich potomkoch. V boršodskom Mučoni i dnes ešte spomínajú, že ich bratia a ďalší príbuzní sa odsťahovali k Srbom na Dolnú zem.“¹⁸ V podstate to isté sa

¹⁷ Porov. *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája.* Zombor, 1896. Cit. podľa ŠKULTÉTY, J.: *Odkiaľ sú „ruskí“ obyvatelia báčskeho Kerestúra a Kocúra?* Slovenské Pohľady, 19, 1899, s. 556.

¹⁸ Porov. PESTY, F.: *Helység Névtára — Seznam osad Uher.* Popis a kritické ocenení A. Petrova. Zvláštni otisk z UČKSN. Praha 1926, s. 27.

opakuje na inom mieste monografie, tam, kde sa píše o gréckokatolíckom vierovyznaní obyvateľov stolice.¹⁹

Opis prisťahovania Rusínov (Rusniakov) do Báčky, ktorý nachádzame v jednom staršom rusínskom gréckokatolíckom kalendári, je zaujímavý tým, že sa v ňom zreteľne hovorí o dvoch etnicky, resp. národnostne odlišných skupinách prisťahovalcov. Prvá skupina prišla do Báčky za vlády Márie Terézie najmä od Bodrogu a usadila sa v Kerestúre, druhá skupina prisťahovalcov prišla do týchto krajov až v rokoch 1848—1860 „zoz Hornici“.²⁰ O osudoch týchto dvoch kolonizačných skupín sa v uvedenom kalendári píše: „Jedna časť tich Rusínov pri seleňu stanovela še u Keresture, dze buli z neprijaznoscu prijati i konečno z bubnom z valala vihhati. Taki neprijateľski stav gu tim chudobnim ľudzom, co idu za chlebom, nachodzime i medzi šindaľskimi Rusinami. Pravša jim neprijemnosce, javno jich omalovažuju, višmichuju, vidružňuju še jich bešedi, blazni, neznajuci, že toti prišeľci bešeduju čistejše ruskim jazikom jak voni, co bešeduju poslovačenu (t. j. poslovenčenú — Š. Š.) bešedu... Sudba Rusínov, co prišli zoz Hornici bula inšaka. Ked prišli chudobni, odruceni od svojich (t. j. Kerestúrčanov — Kucurčanov — Š. Š.) mušeli še prituľovac gu tim, chtori jich sceli. Porozrucovani jak sluhove i nadničare (nádeníci — Š. Š.) po calej Fruškej Gori (horský kraj pri Dunaji v sriemskej oblasti — Š. Š.) oddzeleni od svojoho pňaka, voni doc nahlo počali tracic svoj jazik...“²¹

Účasť obyvateľov bývalej Haliče pri kolonizovaní Báčky, Sriemu a Slavónska sa spomína v tzv. *Liste Ď. Vislavského*, ktorý bol r. 1880 uverejnený v Ivovských novinách Zora a podľa ktorého „Kerestur i Kocur naseleli štvrtého roku carovania Marii Terezii, to jest 1744. roku“. Ďalej sa v liste uvádza, že mnohí sem „prišli iz Haličiny“.²²

Podľa F. Laboša sa prisťahovali do Báčky „perši naselenci z Boršodskoho, Zemplinskoho, Heveškoho i Sabolčskoho komitatu, a organizovano počali prihodzic 1851. roku z dvoch komitatoch: Šariskoho i Zemplinskoho“.²³ Toto tvrdenie však nemá oporu v nijakých spoľahlivých prameňoch.

Prekvapuje, že v juhoslovanských encyklopédiách sú o Rusínach len celkom stručné a niekedy aj nepresné alebo chybné informácie. V niektorých sa navyše stotožňujú etnonymá Rusín a Ukrajinec, hoci v Juhoslávii sú to aj v súčasnosti dve samostatné národnosti.²⁴

¹⁹ Porov. ŠKULTÉTY, J.: Op. cit., s. 556.

²⁰ Porov. VINAJ, V.: Kratki prehled historii Rusínov u Bačkej i Srimu. R. N. Kalendar na r. 1947. R. Kerestur 1946, s. 34.

²¹ Porov. HALAGA, O. R.: 200-ročnica našej emigrácie v Báčke-Srijeme. Svojina, 2, 1948, 6—9, s. 169—177.

²² Porov. KOČIŠ, M.: Gramatika ruskojazyka. 1. Novi Sad 1974, s. 11.

²³ Porov. LABOŠ, F.: Istorija Rusínov Bačkej, Srimu i Slavonii 1745—1918. Vukovar 1979, s. 62—63.

²⁴ Porov. Enciklopedija Jugoslavie. Red. M. Krleža. Zagreb 1968. Pozri aj Mala enciklopedija Prosveta. 3. 3. vyd. Beograd 1978.

V našej encyklopédii *Slovensko* sa chybné uvádza, že juhoslovanskí Rusíni (Rusniaci) „svoju reč píšu cyrilikou a srbským pravopisom“.²⁵ Skutočnosť je taká, že používajú ukrajinský variant cyriliky, tzv. želichivku, a píšu svojím vlastným, tzv. ruským pravopisom a nie srbským. Ich ostatná pravopisná príručka *Ruski pravopis* vyšla r. 1971.²⁶

Z mozaiky správ a údajov o sťahovaní Rusínov (Rusniakov) do ich terajších sídiel v Juhoslávii možno urobiť tento súhrn:

Rusíni (Rusniaci) sa prisťahovali do Báčky, Sriemu a aj do ďalších oblastí dnešnej Juhoslávie po r. 1744 z viacerých severných stolíc Uhorska.

Prvá skupina osídlencov pochádzala zo slovenských dedín od Trebišova a usadila sa v Kerestúre.

Druhá skupina prišla do Báčky zhruba o dvadsať rokov neskôr zo zmiešaných slovensko-maďarských obcí v Abovskej a Boršodskej stolici a usadila sa v Kucure.

Tretia skupina osídlencov prišla do Báčky a Sriemu v polovici 19. stor. z Ruskej Krajne a Hornice²⁷ a jej etnická, resp. národnostná príslušnosť bola rusínska, resp. ukrajinská.

Všetci osídlenci bez ohľadu na to, odkiaľ prišli do Báčky a Sriemu, boli gréckokatolíckeho, t. j. uniatského vierovyznania. Týka sa to aj maďarských osídlencov.

II. Rečová, národnostná a konfesijná situácia v severovýchodných stoliciach Uhorska v čase sťahovania Rusínov (Rusniakov) do Báčky a Sriemu

V severovýchodných stoliciach žili Slováci, Rusíni, resp. zakarpatskí Ukrajinci dlhé stáročia v bratskej zhode. Keďže žili v jednom štáte, ktorý ani jednej, ani druhej národnosti nebol naklonený, mali v mnohom aj smutné spoločné dejinné osudy. Rusínom maďarská vládnúca trieda vstúpila do nezmyselnú ideu, že sú „rusinajkú magyarok“, t. j. Maďari hovoriaci rusínsky, a východným Slovákom zasa, že sú Sloviaci, a nie Slováci a že tvoria akúsi osobitnú kmeňovú rasu, odlišnú od stredných a západných Slovákov. Cieľ tejto idey bol veľmi priehľadný, v dejinnej perspektíve nemohol mať nádej na úspech, ale maďarská vládnúca trieda ho neprestávala presadzovať dokonca ani v štyridsiatych rokoch nášho storočia na území východného Slovenska a v bývalej Zakarpatskej Ukrajine, ktoré boli dočasne okupované horthyovským Maďarskom.

²⁵ Slovensko: 4. Časť prvá. Kultúra. Bratislava, Obzor 1979, s. 98.

²⁶ KOČIŠ, M.: Pravopis ruskojazyka. Novi Sad 1971.

²⁷ Termínom Ruská Krajňa sa v minulosti označovala oblasť dnešného severovýchodného Slovenska s ukrajinským obyvateľstvom. Termín Hornica označuje oblasť pohoria Verchovina v dnešnej Zakarpatskej oblasti USSR.

Hovoriť o slovenskom národnom povedomí obyvateľov Zemplínskej, Šarišskej, Abovskej a Užskej stolice, o ich vzťahu a kmeňovej spolupatričnosti k obyvateľom ostatného slovenského etnika v polovici 18. stor. je dosť problematické. Kto si aspoň prelistuje Slovenské Pohľady alebo Národné noviny z ostatnej štvrtiny 19. a začiatku 20. stor., potvrdí, že je to problematické aj oveľa neskôr. Podľa svedectiev viacerých vtedajších slovenských národných buditeľov, žili ľudia v týchto stolicách len rodinným egoizmom alebo krajovým patriotizmom alebo v širšom meradle kmeňovým povedomím, ktorého zložkami boli najmä vierovyznanie a reč. To platilo o obyvateľoch uvedených stolíc všeobecne, ale o Rusínoch (Rusniakoch) obzvlášť.

Kým východoslovenskí luteráni mali v polovici 18. stor. české obradové knihy, východoslovenskí katolíci knihy písané tzv. jezuitskou slovenčinou a východoslovenskí kalvíni knihy písané zemplínskym nárečím, používali východoslovenskí gréckokatolíci rituálne knihy písané cirkevnou slovančinou, t. j. jazykom, ktorý u jednoduchých ľudí vyvolával ilúziu „ruského“ jazyka, „ruskej“ viery a „ruskej“ kmeňovej príslušnosti. Niet sa preto čo diviť, keď uniat s takýmto „národným“ povedomím nevedel pri súpisoch obyvateľstva, odpovedať na otázku, akej je národnosti. Buď sa dal zapísať podľa reči, akou hovoril (za predpokladu, že si ju uvedomoval), buď podľa vierovyznania, buď podľa politickej príslušnosti, alebo nechal na vôli konskriptora, aby mu národnosť určil sám. Títo rečove i národnostne neprebudení východoslovenskí uniati na otázku, akej sú národnosti alebo aká je ich rodná reč, dávali konskriptorom aj takéto odpovede: „Ta my tvardi Rusnaci“, „Ta my slovenskej básidy, ale ne Slovaci“, „My ruskej viri, ale slovenskej bešedy“, „Ta my Rusnaci“, „Ta my Sotaki“, „Štokati“, „Ceperjaki“ a pod. Je očividné, že s národnosťou a rečou východoslovenských uniatov za takejto situácie bolo možné v štatistikách manipulovať. Typickým príkladom toho sú *schematizmy prešovského uniatskeho biskupstva* z konca 19. stor.,²⁸ ktoré uvádzali gréckokatolícke obyvateľstvo diecézy len podľa obradového jazyka v kostole, a nie podľa národnosti. Keďže východoslovenskí gréckokatolíci používali v kostole ten istý jazyk ako Ruthéni (Rusíni), t. j. podľa schematizmu „slavoruthenica“, podľa schematizmov ako osobitná národnostná skupina v rámci uniatskej cirkvi, neexistovali. Keď si však údaje týchto schematizmov porovnáme s údajmi v štátnych súpisoch obyvateľstva stolíc patriacich do tejto diecézy, v ktorých boli obyvatelia zaznačení aj podľa národnosti, zisťujeme, že skoro polovicu uniatov diecézy tvorili Slováci-Rusniaci. Z tohto príkladu jasne vidieť, že „farbu“ národnosti tu nepridávala reč, ale vierovyznanie.

Na toto chybné stotožňovanie vierovyznania a národnosti v severovýchodných stolicách Uhorska už od prvej polovice 19. stor. upozorňoval A. V. Šembera, I. I.

Sreznevskij, L. Niederle, A. Sobolevskij, A. Petrov, J. Škultéty, L. Bazovský a najnovšie aj L. Haraksim.²⁹

I. I. Sreznevskij, ktorý na svojich cestách po Uhorsku dobre spoznal rečovú i národnostnú situáciu uhorských uniatov, napísal: „Rusínov po vere (Rusinami v korolevstve vengerskom nazývajú vseh uniatov i pravoslavných bez rozličija, točno li oni rusiny ili slovaki...) ja uže vstrečal i prežde, v stolicach Gemerskoj, Spišsko, Šarišsko i Zemplinskoj, no eto rusiny po vere, a po jazyku, po narodnosti — slovaki“.³⁰

Toto chybné nazeranie na národnostnú a rečovú príslušnosť sa v plnom rozsahu prenieslo aj na tých uniatov, ktorí sa v polovici 18. stor. odsťahovali zo slovenských dedín Zemplínskej, Abovskej a Boršodskej stolice do Báčky, Sriemu a následne aj do Slavónska a osídlili tam dediny Kerestúr, Kucuru, Verbas, Šid, Ďurďovo, Petrovce a ďalšie. To, že títo osídlenci boli pôvodom Slováci, ukazuje v prvom rade ich jazyk, ktorý ešte koncom 19. stor. vykazoval prakticky rovnaký stav ako jazyk zemplínskych kalvínskych kníh, ktoré vznikli fakticky na tom istom území, z ktorého sa oni v čase vzniku týchto kníh odsťahovali.³¹ To, že sa oni Slovákmi — na rozdiel od svojich zemplínskych spoluobyvateľov kalvínov — v tom čase (práve v dôsledku vyššie opísaného nazerania na národnosť) necítili, je celkom iná vec.

Ku konzervovaniu osobitnej rečovej a národnostnej príslušnosti báčsko-sriemskych uniatov prispievalo v najpodstatnejšej miere gréckokatolícke duchovenstvo. Jeho príslušníci, pochádzajúci hlavne z dynastických, od polovice 19. stor. už silne pomaďarčených, farárskych rodín, študovali predovšetkým v Užhorode a Lvo-ve a z týchto kultúrnych stredísk prinášali svojim veriacim aj povedomie osobitnej národnostnej a rečovej príslušnosti. Títo gréckokatolícki kňazi nikdy nemali vzťah k slovenskej reči, nepoznali a nezaujímalí sa o slovenskú históriu, nečítali slovenskú literatúru a preto je celkom pochopiteľné, že neprispeli k vytvoreniu slovenského národného povedomia tej časti báčsko-sriemskych Rusniakov, ktorá bola pôvodom slovenská. Tento vplyv uniatskeho kléru pri utváraní osobitého národnostného a rečového povedomia báčsko-sriemskych Rusínov (Rusniakov) bádatelia väčšinou obchádzajú, resp. zamlčujú. V záujme historickej pravdy ho však nemožno nespomenúť.

²⁹ Porov. ŠEMBERA, A. V.: Mnoho-li jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají. In: Časopis Musea Království českého, 1876, s. 665; NIEDERLE, L.: Národopisná mapa Uherských Slováků. Praha 1903; BAZOVSKÝ, L.: Nárečia viaceré zo Zemplína a zo Šariša. Slovenské Pohľady, 1900, s. 205; HARAKSÍM, L.: K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku po r. 1867. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961.

³⁰ SREZNEVSKIJ, I. I.: Donešenije V-oje. In: Žurnal Ministerstva Narodnago prosvěščenija. 1843, № 37, ot. 4, s. 47.

³¹ O zemplínskych kalvínskych tlačiaroch pozri KIRÁLY, P.: A keletszlovák nyelvjárás nyomtattot emlékei. Budapest, Akadémiai kiadó 1953. Pozri aj ŠVAGROVSKÝ, Š.: Zemplínske kalvínske tlačiarne v doterajších výskumoch. In: Jazykovedné štúdie. 18. Z dejín slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1983, s. 21—39.

²⁸ Porov. Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum diocesis Eperjesiensis pro a. d. 1898. Eperjesini 1898.

III. Pôvod nárečia báčsko-sriemskych Rusínov (Rusniakov)

Otázka pôvodu nárečia báčsko-sriemskych Rusínov (Rusniakov) je dodnes neobyčajne citlivá, a preto bude najlepšie, ak sa pristavíme pri pokusoch o jej riešenie v chronologickom slede.

Roku 1897 Iovský etnograf a publicista V. Hnatiuk (Hnatuk) v rámci svojich výskumov karpatoruského obyvateľstva v Uhorsku prišiel aj do Báčky, kde v obciach Kerestúr a Kucura zozbieral veľa dovtedy neznámeho etnografického materiálu o živote a spoločenských pomeroch tamojších osadníkov. Rok nato uverejnil Hnatiuk štúdiu *Ruski oseli v Bači*.³² Súčasťou štúdie boli aj rozsiahle ukážky nárečia osadníkov týchto dvoch báčskych obcí. Ako vidieť z názvu štúdie, kerestúrsko-kucurských osadníkov označil za Rusov, resp. Rusínov.

F. Pastrnek, v tom čase najlepší znalec slovenských nárečí (popri S. Czambelovi), uverejnil recenziu Hnatiukovej štúdie.³³ Ocenil jeho usilovnosť pri zhromažďovaní cenného nárečového materiálu, ale v stručnom jazykovom rozbere Hnatiukových ukážok upozornil na niekoľko hláskoslovných a tvaroslovných znakov, ktoré podľa F. Pastrneka svedčia o tom, že to nárečie je „uhersko-slovenské“.

Pastrnek uviedol tieto zhodné znaky s „uherskou slovenštinou“:

- za praslovanskú skupinu *tj, dj* máme *c, dz*, napr. *do peca, noc, medzi*;
 - neprítomnosť epentetického *l*, napr. *odrabjac, ochabjac, zarabjac*;
 - skupina *trat, tlat* platí bez výnimky, napr. *hlava, kral, slanina, slama, drevo, štretnul*; výnimka: *chlop* (z poľštiny);
 - zachovaná skupina *dl*, napr. *modlic še, privedli, ukradli*; výnimky sú len slová z cirkevnoslovanského jazyka, resp. zo srbčiny: *molba, naselic*;
 - zmena *s*, z pred mäkkými hláskami na *š, ž* (čo je len hrubšia výslovnosť za pôvodnejšie *ś, ź*), napr. *na švece, vžal, na žemi, šlebodno*;
 - za *ę* sú striednice *ja, a, e, ej*, napr. *robja, hutorja, dzešatok, mešac, chodza, šedza, meso, pejc, pejdzešat*;
 - za *ě* je *i*, napr. *chlib, do chliva, hñival še*;
 - *l* zostalo nezmenené, napr. *zavidzel, na pol cehli, mal*;
 - slabičné *r* sa zmenilo na *ar, er*, napr. *zarno, kark, karčma, vitarhac, cerpec* (cerpic);
 - infinitív na *-c*, napr. *bivac, nošic*;
 - 1. os. sg. prít. č. na *-m*, napr. *budzem, pojdzem, priviažem*;
 - 1. os. pl. prít. č. na *-me*, napr. *mušime, pridzeme*;
 - slovný prízvuk na predposlednej slabike.
- K rovnakému záveru na základe rozboru jazyka Hnatiukových ukážok došiel aj

³² HNATIUK, V.: Ruski oseli v Bači. Zapiski Nauk. Tov. im. Ševčenko. 22. Lvov 1898, s. 1—58.

³³ PASTRNEK, F. (rec.): HNATIUK, V.: Ruski oseli v Bači. Zapiski Nauk. Tov. im. Ševčenko. 22. Lvov 1898, s. 1—58. In: Listy filologické, 1898, s. 404—406.

A. Sobolevskij, v tom čase najznámejší ruský dialektológ a historik jazyka. Sobolevskij o Hnatiukových kerestúrskejších a kucurských osadníkoch napísal: „...eti rusiny — čistyje slovaki, imenujuščije sebia „russkimi“ toľko potomu, čto oni uniaty“.³⁴

S nárečovým zaradením kerestúrsko-kucurských osadníkov, ktoré urobili F. Pastrnek a A. Sobolevskij, V. Hnatiuk nesúhlasil. Roku 1901 uverejnil ďalšiu obsiahlu štúdiu *Slovaky čy rusyny?*,³⁵ v ktorej dokazoval, že kerestúrski a kucurski osadníci sú Rusíni nielen podľa národnosti, ale aj podľa jazyka. Pritom sa oprel o tieto dôvody: 1. sami sa považujú za Rusniakov, resp. Rusínov a odmietajú názor, že by boli Slovákmi; 2. podľa vierovyznania sú gréckokatolíci, kým Slováci v Báčke a Srieme sú buď evanjelici alebo katolíci; 3. Slovákov dobre poznajú ako susedov, ale nehľasia sa k nim; 4. čítajú len ruskú (rozumej cirkevnoslovanskú — Š. Š.), a nie slovenskú spisbu. Okrem týchto viac-menej etnologických dôvodov podstatnejšie jazykové dôvody proti svojim kritikom však V. Hnatiuk neuviedol.

Roku 1900 publikoval V. Hnatiuk štúdiu *Rusiny priašivskoj eparchii i ich hovory*.³⁶ Ako ukazuje názov, išlo v nej o vzťah rusínskeho a slovenského (v Hnatiukovej terminológii „sloviackeho“) živlu v rámci uniatskej cirkvi prešovského biskupstva.

Meditým V. Hnatiuk zhromažďoval a uverejňoval nárečový materiál z ďalších uhorských stolíc obývaných Rusínmi. Nový Hnatiukov materiál, jeho polemická štúdia *Čy bačvaňskij hovir slovacckij?*³⁷ ako i celkom čerstvá štúdia básní kerestúrskeho rodáka a Iovského študenta gréckokatolíckej duchovnej akadémie G. Kostelnika *Z mojoho valala*, umožnili F. Pastrnekovi ešte raz, podrobnejšie, s využitím širšieho dokladového materiálu Hnatiukovi dokázať, že podľa jazykových (Pastrnek použil termín — filologických) znakov, resp. kritérií je kerestúrske a kucurské nárečie slovenským zemplínsko-šarišským nárečím. F. Pastrnek tak urobil v štúdiu *Rusini jazyka slovenského*.³⁸ Z názvu štúdie vysvitá, že F. Pastrnek považoval Rusínov už za osobitnú národnosť.

Časť ukážok kerestúrskeho a kucurského nárečia, ktoré zaznačil r. 1897 V. Hnatiuk, zaradil už r. 1893 Evmenij Sabov, užhorodský profesor a folklorista do

³⁴ SOBOLEVSKIJ, A.: Ne russkije a slovaki! In: Etnografičeskoje obozrenije 1898, № 4, s. 147—149.

³⁵ HNATIUK, V.: Slovaky čy rusyny? Zapiski Nauk. Tov. im. Ševčenko. 42. Lvov 1901, s. 1—81.

³⁶ HNATIUK, V.: Rusiny priašivskoj eparchii i ich hovory. Zapiski Nauk. Tov. im. Ševčenko. 35/36. Lvov 1900, s. 1—70.

³⁷ HNATIUK, V.: Čy bačvaňskij hovir slovacckij? Zapiski Nauk. Tov. im. Ševčenko. 63. Lvov 1905, s. 8—12.

³⁸ PASTRNEK, F.: Rusini jazyka slovenského. Odpověď p. Vlad. Hnatiukovi. Sankt-Peterburg 1908, s. 1—19 (separát).

svojej *Christomatije*³⁹ a označil toto nárečie ako „narečije Zemplinskich Slovia-
kov“.

Nórsky slavista Olaf Broch, autor štúdií o východoslovenských a rusínskych nárečiach, ktorý r. 1897 preskúmal priamo na mieste nárečie dvoch zemplínskych dedín — Dúbravky a Falkušoviec (teda v tom istom roku keď V. Hnatiuk zapísal nárečie kerestúrskeho a kucurského osadníkov), neskôr v stati *Aus der ungarischen Slavenwelt*⁴⁰ označil nárečie kerestúrsko-kucurské za „východoslovenské cotacké nárečie, celkom podobné nárečiu v Dúbravke a Falkušovciach“.⁴¹

S. Czambel veľmi pozitívne hodnotil Hnatiuka ako „nárečoslovca“, ale tiež zistil v jeho ukážkach kerestúrsko-kucurského nárečia „úplný súhlas hláskoslovný, tvaroslovný a slovníkový s terajšou rečou zemplínskou“.⁴²

Na Hnatiukovu stranu sa v tomto jazykovom a národnostnom spore postavil V. Francev, ktorý uznal nárečie báčskych kolonistov za „vpolne složivšijsia jazyk“⁴³ a S. Tomašivskij, ktorý toto nárečie označil za „samostojateľnoje javlenije sredi slavianskich dialektov“.⁴⁴ V. Francev, ktorý neskôr žil v predmníchovskom Československu, svoj názor odvolal a postavil sa na Pastrnekovu stranu.

Táto vedecká polemika o pôvode nárečia báčsko-sriemskych Rusínov (Rusniakov), ktorú nielen V. Hnatiuk, ale aj tenká vrstva miestnej inteligencie, predovšetkým uniatských kňazov, považovali za akési neprípustné aspirácie Slovákov „na jazyk, kotri už vecej ne pripada nikomu, Iem nam samim“⁴⁵ ako s obľubou hovorili, skončila sa definitívnou slovensko-báčsko-rusínskou „rečovou rozlukou“. Ukázalo sa, že sám jazyk a jeho genéza sú dôležitým znakom národa, resp. národnosti, ale len vtedy, keď si to národ alebo národnosť uvedomuje. V prípade báčsko-sriemskych Rusínov (Rusniakov) to tak nebolo, a preto sa stali osobitnou národnosťou. V rozhodujúcej miere k tomu teda prispelo vedomie kmeňovej (konfesionálnej) odlišnosti od Slovákov, ktoré sa v novom inorečovom a inonárodnom prostredí vytvorilo a zakonzervovalo.

³⁹ SABOV, E.: *Chrestomatija cerkovnoslavianskich i ugro-russkich literaturnych pamiatnikov s pribavljenjem ugorusskich narodnych skazok na podlinnych narečijach*. Ungvár 1893, s. 231.

⁴⁰ Porov. BROCH, O.: *Aus der ungarischen Slavenwelt*. In: *Archiv für slavische Philologie*. 21. 1899, 1/2, s. 49—61.

⁴¹ *Ibid.*, s. 54.

⁴² Porov. CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Sv. Martin 1906, s. 128.

⁴³ DULIČENKO, D. A.: *Op. cit.*, s. 42.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 42.

⁴⁵ *Ibid.*

IV. Konštituovanie „bačvaňsko-ruskej“ alebo „bačvaňsko-sriemskej ruskej bešedy“ ako spisovného jazyka juhoslovanských Rusínov (Rusniakov)

V druhom roku existencie juhoslovanského štátu (1919) zišiel sa v Novom Sade kongres juhoslovanských Rusínov. Jeho úlohou okrem iného bolo v novej situácii, ktorá vznikla po rozpade Rakúsko-Uhorska, usporiadať pomery v oblasti jazykovej politiky. Kongres odporučil povýšiť kerestúrske nárečie do funkcie spisovného jazyka, ktorý bude v budúcnosti záväzný pre všetkých Rusínov v Južoslávii. Ukrajinizujúce tendencie na kongrese neprešli. Ďalej sa malo rozhodnúť, ktorý variant cyriliky bude tento nový spisovný jazyk používať. Či to bude ukrajinský, ruský alebo svoj „ruski“, ako sa zjednotí pravopis, či bude platiť srbochorvátsky, ruský, ukrajinský, alebo sa vypracuje vlastný „ruski“, a napokon kto a kedy napíše prvú normatívnu príručku nového jazyka.

Na všetky spomínané otázky dala odpoveď 108-stranová *Gramatika bačvaňsko-ruskej bešedy*, ktorú napísal Ivoľský profesor G. Kostelnik, a ktorá vyšla r. 1923 v Sriemskom Karlovcí. Rečovým zjednotením na báze Kostelnikovej *Gramatiky* sa začína história spisovného jazyka juhoslovanských Rusínov (Rusniakov). Súčasťou gramatiky bola aj „Pisovňa“ (s. 97—106), t. j. pravopis. Od toho času sa zo spisby juhoslovanských Rusínov vytráca tzv. jazyčie (t. j. zmes cirkevnej slovančiny a rusínskych nárečí) a len v cirkevných textoch uniatského biskupstva, vydávaných v Križevciach, sa ešte uchováva jeho osobitný makarónsky variant. Tento variant sa po vzniku Československej republiky šíril prostredníctvom cirkevných textov dokonca aj medzi uniatmi na východnom Slovensku, pretože prešovské gréckokatolícke biskupstvo bolo od r. 1922 do r. 1927 pod správou križevackého biskupstva.

V období medzi dvoma vojnami dochádza medzi juhoslovanskými Rusínmi k veľkému rozvoju kultúry. Jeho hlavným pilierom bol G. Kostelnik, ktorý napriek tomu, že žil vo Lvove, aktívne sa zúčastňoval na práci v novinách a na tvorbe kalendárov, písal básne, divadelné hry a vyhotovoval prvé preklady do nového spisovného jazyka.

Hlavným strediskom kultúry medzi dvoma vojnami bolo *Ruske narodne prosvitne družstvo* v Ruskom Kerestúre, ktoré od r. 1921 vydávalo *Ruske kaľendare*. Od r. 1924 vychádzal týždenník *Ruski novini* a od r. 1937 časopis pre deti *Naša zahradka*. Roku 1921 začalo svoju činnosť *Krsturske špivačke družstvo*. Koncom tridsiatych rokov bolo v Ruskom Kerestúre založené ochotnícke divadlo.

V medzivojnovom období vyšlo aj niekoľko knižných publikácií. Boli to: *Narodni pisni južnoslavianskich rusinoh* — zborník, ktorý zostavili D. Bindas a O. Kostelnik (1927), *Pupče — zbornik pišnoch za dzeci* (1929), *Rusko-ukrajinski almanach bačvaňsko-sriemskich pisateľoch* (1936). Roku 1934 vznikol týždenník *Zaria*.

Počas druhej svetovej vojny kultúrna činnosť ustáva a z Ruského Kerestúra sa jej centrum prenáša do Horthym okupovaného Užhorodu, do tzv. *Organizacije greko-*

katolickej mladeže. Tu sa vydávali aj knihy a časopisy. Táto organizácia sa pokúšala pomocou renegáta Harajdu zaviesť do rusínskych škôl tzv. „uhroruštinu“. Bol to obdobný pokus na Maďarmi obsadenom území ako v prípade tzv. Sloviakov v Košiciach, kde sa renegát Dobranski pokúšal do škôl zaviesť „sloviacki jazik“ namiesto spisovnej slovenčiny.

Veľkorysá politika juhoslovanského štátu po druhej svetovej vojne voči národnostným menšinám bola mocným stimulom pre rozvoj kultúry Rusínov v socialistickej Juhoslávii. Po vojne začali vychádzať noviny *Ruske slovo* (1945), *Pionirska zahradka* (1947), *Narodni kaľendar* (1946), literárny a kultúrny časopis *Švetlosc* (1952) a mládežnícky časopis *MAK* (1972).

Z učebníc pre národné a stredné školy, ktoré vychádzajú od r. 1945, má najväčšiu hodnotu *Gramatika ruskojazyka* (1974) od M. Kočiša, najvšestrannejšie vzdelaného príslušníka juhoslovanských Rusínov. Zatiaľ vyšlo len jediné serióznejšie lexikografické dielo, a to *Slovník serbskohorvatsko-rusko-ukrajinski*. Zostavil ho tiež M. Kočiš s pomocou ukrajinských lexikografov r. 1972.

Vedecký výskum rusínskeho jazyka sa od r. 1970 sústredil do Nového Sadu, kde vznikol spolok *Družstvo za ruski jazik*. Od r. 1981 sa jazykovedný a literárny výskum realizuje aj v Pedagogickom inštitúte Novosadskej filozofickej fakulty.

Od začiatku šesťdesiatych rokov dochádza k užším kontaktom medzi rusínskymi a ukrajinskými jazykovedcami. Tieto kontakty majú svoj odraz aj v rusínskom jazyku.

Vplyv ukrajinčiny je zreteľný v jazykovednej terminológii. Vidieť to z porovnania Kostelnikovej gramatiky z r. 1923 a Kočišovej z r. 1974. Napr.

časovník	dieslovo
prídavníki	prikmetniki
pňak slova	osnova slova
zberni menovník	zbirni menovník
redovni číslovniki	poriadkovo číslovniki
furma slova	forma slova

Ďalej je vplyv ukrajinčiny evidentný v týchto prípadoch:

V 1. os. sg. prítomného času sa už okrem prípony *-m* pripúšťajú aj *-u*, resp. *-ju*, napr. *čitam* — *čitaju*, *čujem* — *čuju*, *pečem* — *peču* a pod. Podľa Kostelnikovej gramatiky boli možné len tvary s príponou *-m*.

Vyžaduje sa používanie feminín: *sistema*, *telegrama*, *programa* namiesto doterajších maskulín: *sistem*, *telegram*, *program*. Obligátnou sa stáva forma *traktorist* namiesto doteraz používanej *traktorista*.

Uprednostňujú sa tvary prídavných mien: *fizični*, *socialistični*, *komunistični* namiesto doterajších: *fizicki*, *socialisticki*, *komunisticki*.

Prípona *-ova* pri ženských priezviskách už nie je obligátna. Pripúšťajú sa podoby *J. Ramačova* aj *J. Ramač*.

Uprednostňujú sa ukrajinské podoby rodných mien, napr. *Michajlo*, *Volodimir* namiesto doterajších podôb *Michal*, *Vladimír*.

Vplyv srbochorvátčiny je tiež evidentný a v daných podmienkach aj zákonitý. Už G. Kostelnik bol jednoznačne za preberanie slov zo srbochorvátčiny v prípadoch, keď niet vlastného slova. K srbizmom z jeho gramatiky ako: *rozlika*, *patnja*, *svejedno*, *kako-tako*, *dutjan*, *bridža*, *sigurno*, *slika*, *majmun* sa v súčasnosti pridružili stovky srbochorvátckých slov, najmä termínov z rozličných odborov (*aviatičar*, *boľničar*, *budinpeštanski*, *vežba*, *vozač*, *glumec*, *ploča*, *dramski*, *architektonski* ap.).

Aj napriek tomu, že G. Kostelnik vo svojej gramatike vystríhal, že „na ‚da‘ treba merkovac, že bi ho nechasnovac prečasto, že bi da zošickim ne vicisnuło našo pradavne ‚že‘“, ⁴⁶ preda sa táto srbochorvátcka spojka uplatňuje v súčasnom rusínskom jazyku namiesto spojky „že“ takmer výlučne.

Je zaujímavé uviesť staršie hungarizmy v jazyku juhoslovanských Rusínov. Sú to napr.: *ketefik*, *maradik*, *hordov*, *dugov*, *furov*, *reseľov*, *garadiče*, *talpa*, *bočkori*, *fodra*, *sersan*, *kalap*, *pokrejtka* (*pokrejda*), *baršoň*, *bagov*, *ratota*, *silka*, *bižalma*, *patkaň*, *bičkaš*, *beťar*, *birov*, *nina* (*nejna*), *dilov* (*dife*), *temetov*, *bizovni*, *hamišni*, *partok*, *faťol*, *kapura*, *varoš*, *cimbora*, *tarkasti*, *serenča*, *segiň*, *bači*, *anďa*, *bitang* (*bitanga*), *bičak*, *falat*, *žačkov*, *kedvešni*, *barnasti*. Všetky tieto hungarizmy (niektoré z nich sú samozrejme pôvodné slovenské, resp. slovanské slová) sa nachádzajú a aktívne sa používajú dodnes len v dolnozemplínskom nárečí (obce Slavkovce, Dúbravka, Malčice, Falkušovce a ďalej juhozápadným smerom až po bývalú hranicu medzi Zemplínskou a Abovskou stolicou na úpätí vrchu Dargov). To dosvedčuje, že ide o také lexikálne výpožičky z maďarčiny, ktoré sa do nárečia báčskych Kerestúrčanov a Kucurčanov museli dostať ešte pred ich odsťahovaním z južného Zemplína do ich terajších sídiel v Juhoslávii.

To isté platí o pôvodných nemeckých slovách v kerestúrsko-kucurskom nárečí, pretože majú absolútne zhodné podoby s tými, ktoré sa dodnes zachovali v dolnozemplínskom nárečí. Ide o takéto germanizmy: *lajblik*, *štrimfle*, *ancuk*, *štrang*, *rimar*, *štranger*, *šrub*, *firhang*, *fartuch*, *frištik*, *tinta*, *žvidko* ([ge]schwind), *friško*, *dringac*, *pripasovac*, *merkovac*, *fajni*, *richtovanec*, *hamovac*, *farto!* (*fahr da!*), *špacir*, *gris* a niektoré ďalšie.

V oblasti budovania ⁴⁷ jazyka juhoslovanských Rusínov, ktorý aj juhoslovanskí lingvisti považujú za „dosc nerozviti i nevhledani“ ⁴⁸ badať odklon od dolnozemplínskeho nárečia, s ktorým má tento jazyk až 90% zhodných znakov. Okrem tých, ktoré svojho času uvádzal F. Pastrenek v polemike s V. Hnatiukom, možno uviesť ešte ďalšie:

⁴⁶ Porov. KOSTELNIK, G.: Gramatika bačvaňsko-ruskej bešedy. Srem. Karlovci 1923, s. 43.

⁴⁷ Tento termín používame ako obdobu ruského termínu jazykovoje strojitelstvo.

⁴⁸ BARIČ, E.: Op. cit., s. 8.

- obojperné u za v, napr. *kreu, krevi*;
- hiátové náslovné v, napr. *von, voni*;
- zmena *t, d* na *c, dz* v prípadoch ako *cma, dzvere*;
- nominatív pl. životných maskulín na *-e*, napr. *Iudze, krafe*;
- lokál sg. mákkých maskulín a neutier na *-u*, napr. *na hnoju, na koňu, na šercu*;
- nominatív pl. adjektív pre všetky rody na *-i*, napr. *ti dobri chlopi, ti mladši dziučata*;
- nominatív pl. privlastňovacích zámen pre všetky rody je: *našo mena, moja synove*;
- genitív — akuzatív pl. substantív má tvary na *-och*, napr. *dvoch sinoch*.⁴⁹

Otázka pôvodu jazyka juhoslovanských Rusínov je živá aj v súčasnosti. Pred súpisom obyvateľstva Juhoslávie r. 1971 vzbĺkla medzi juhoslovanskými Rusínmi diskusia o ich etnickej príslušnosti, o tom, či sa odlišujú od Slovákov a Ukrajincov. Diskutovalo sa aj o tom, či treba vyhlasovať rusínčinu za najmladší slovanský spisovný jazyk alebo ju naďalej považovať za ukrajinský dialekt, ktorý juhoslovanskí Rusíni považujú za spisovný jazyk. Zhoda sa dosiahla len v tom, že „Rusíni nie sú Slováci“. Na otázku, či deklarovať rusínčinu za osobitný slovanský jazyk, dáva odpoveď už úvod nášho príspevku.

Akýmsi oficiálnym názorom (ale jazykovými argumentmi nedostatočne doloženým) je, že základom jazyka Rusínov v Juhoslávii je západné karpatskoukrajinské nárečie blízke východoslovenskému nárečiu (vyslovili ho N. I. Tolstoj a J. Dzendzelivskij), resp. že je to zakarpatské nárečie miešanej ukrajinsko-slovensko-poľskej štruktúry (vyslovil ho M. Kočiš).

Budúcnosť rusínskeho jazyka v Juhoslávii vidia sociológovia a lingvisti protikladne: optimisticky, t. j. že sa tento malý spisovný jazyk bude ďalej rozvíjať a budú sa rozširovať jeho spoločenské funkcie,⁵⁰ a pesimisticky, t. j. že jeho používatelia sa časom stanú bilingvistami (už dnes ich väčšina lepšie ovláda srbochorvátčinu ako rusínčinu), že budú čítať len srbochorvátske noviny a časopisy a svoj jazyk po čase zabudnú.⁵¹ Robiť prognózy v podobných prípadoch je dosť nezodpovedné. Presvedčili sa o tom tí, ktorí už po druhej svetovej vojne predpovedali zánik rusínskeho jazyka v Juhoslávii.

Ukážka nárečového textu v zápise V. Hnatiuka (Kerestúr, 1897)

Бул йеден худобні человек, мал вон вельо дзеці. И мала му жена мале дзецко, тото дзецко трі дньи нье було кресцене, бо нье могол кума найісц. И тот человек и жена барс плакали, же су так барс худобні, же йім не сце ныхто прісц дзецко окресціц, бо з ных льудзе барз шміх робели, же барз вельо дзеці малі...

⁴⁹ Porov. ŠTOLC, J.: Slovenské nárečia v Juhoslávii. Kultúrny život, 2, 1947, 22—24, s. 4.

⁵⁰ DULIČENKO, D. A.: Op. cit., s. 45.

⁵¹ GUSTAVSSON, S. R.: Op. cit., s. 26.

Ukážka zo zborníka Južnoslavjanskich rusinoh Narodni pisni (1927)

*Пача ше ми пача,
Чарни очи пача,
Мала я милого
Младого ковача.
Справел ми острожки
Зоз самого стрибла,
Же би ми служели
Як голубу кридла...*

Ukážka zo zbierky básní G. Kostelnika Z mojoho valala (1903)

*Шніг завеє з густих хмарох, — зрадує ше дзеци.
През облак вше патра, крича: гей шніг пада, леци!
А вон пада як кед би ше мотилі роели
и зоз билима кридлами мило трепецели.*

*Пада, пада и напада скоро до колена,
цали швет ци една плахта било обилена.
Лем хижочки, древа голи над ню вистирчели
и под билу шапку нєми на биле патрели...*

Ukážka z prózy V. Biľnja Dnji i noci (1972)

Побреже Дуная. Ноц. Цині дєса волшебнo виша над главами. Бавя ше зоз хмарками, котри з часу на час, помали преходза по небе и скриваю гвизди. Ноцну цихосц одкрива кеди-некеди витрик. Лісце зашуми. Уцихне. У громадки збити, стоя праве преруцени прејг Дунаю бачвански илегалци....

Ukážka „cenníkového“ textu z novín Руске слово (9. XII. 1983)

Петрушка и мархва предавани од 30 по 40 динари килограм. Цибуля мала цену 40, а цеснок 200 динари килограм. Кромплі предавани по 30 динари килограм. Капуста мала цену од 6 до 10 динари килограм. Редква предавана по 15, а бундава по 30 динари килограм. Пасуля мала цену 120, мелка паприга 200, а мақ 300 динари литра. Яблука предавани од 15 до 50, а грушки од 30 по 50 динари килограм. Бишалми мали цену од 20 по 40, а грозно 50 динари килограм...